

Maciej Cesarski¹

Nowy Europejski Bauhaus na opamiętanie – modernizm przeciw pandemii COVID-19, czy tylko?

Streszczenie

W artykule naszkicowano – przy zastosowaniu metody analizy literatury przedmiotu – społeczno-mieszkaniowo-osadnicze odniesienia myśli i praktyki historycznego Bauhausu prowadzące do rysującego się przesłania Nowego Europejskiego Bauhausu (NEB). NEB wprowadza – jak dzieło Waltera Gropiusa – klimat nadziei. Podjęte tu rozważania na ten temat wskazują, iż bez rzeczywistego śmielszego odchodzenia od kapitalistycznego paradygmatu rynkowego wzrostu ekonomicznego NEB pozostanie – jak historyczny Bauhaus – ambitną, w dobrym tego słowa znaczeniu, utopijną propozycją holistycznej, humanistycznej cywilizacji opartej na społecznym gospodarowaniu. Aby temu spróbować zapobiec, w NEB nie można wyzbyć się prób naprawiania całej sfery osadnictwa i przestrzeni zamieszkiwania, tj. naprawiania świata. Należy zatem promować w NEB sprawdzone także w międzywojennej Polsce kulturowe i technologiczne wartości architektury i urbanistyki rozszerzone o koncepcje mieszkalnictwa, osadnictwa i zamieszkiwania wykraczające poza miasta i obszary zurbanizowane nie tylko na obszarze UE i Europy. Tylko wtedy pojawiają się szanse na urzeczywistnienie holistycznej, długookresowej naprawy codziennego zamieszkiwania inkluzywnych społeczności i społeczeństw. O NEB jeszcze niewiele w sumie wiemy, co dodatkowo upoważnia do zarysowania jego korzeni, związanych z nim oczekiwań, szans i zagrożeń.

Słowa kluczowe: Bauhaus, Nowy Europejski Bauhaus, modernizm, zamieszkiwanie

Wprowadzenie – modernizm a potrzeba holistycznej, humanistycznej cywilizacji

Sigfried Giedion, współczesny modernizmowi historyk architektury, w latach 1928–1956 sekretarz Międzynarodowych Kongresów Architektury Nowoczesnej (International Congresses of Modern Architecture;

¹ Prof. dr hab. Maciej Cesarski, Szkoła Główna Handlowa, Instytut Gospodarstwa Społecznego, ul. Wiśniowa 41, 02-520 Warszawa, e-mail: cesarskimaciej@interia.pl, nr ORCID: 0000-0002-7102-9869.

CIAM), w przedmowie do polskiego wydania jedenastej edycji swej pamiętnej pracy z 1941 r. stwierdza: „To, co wspólne, jest tym prawdziwie ludzkim i to wcale nie w wytartym i sentymentalnym sensie tego pojęcia” (Giedion 1968: XIII). Wspólny jest zdaniem Sigfrieda Giediona obowiązek stworzenia kultury, która obejmie świat: „Chodzi przy tym nie o monotonną jednakowość, lecz o wzajemne zapładnianie” (Giedion 1968: XIII). Sigfried Giedion przypisuje szeroko rozumianej konstrukcji i kompozycji, w znacznym stopniu na przykładzie uczelni Bauhaus, istotną prospołeczną rolę podjętą przez modernistycznych architektów i zwiastującą „narodziny nowej tradycji (Giedion 1968: 10–12). Przemawia za tym nie tylko unikalnej próby ujęcie przez tego autora manifestu architektury dążącej do uzupełnienia świadomości indywidualnej człowieka o świadomość społeczną, lecz także opisywana przezeń działalność Bauhausu naznaczona rolą Waltera Gropiusa w rozwoju kultury XX w.

Po ośmiu dekadach od wydania książki Sigfrieda Giediona Aljosa Puzar, kulturoznawca i antropolog miejski, postrzega państwa „Zjednoczonej Europy” jako instytucje przesiąknięte strachem i etnocentrycznym rozumowaniem, rywalizujące nawzajem o dobra medyczne, a szwedzkich epidemiologów i polityków opisuje jako publicznie opierających się na proksemikach „dalszych” Skandynawów w podejmowaniu decyzji dotyczących zdrowia publicznego. Wskazuje, że pandemia COVID-19 zatrzymała nieco świat ogarnięty obsesją wzrostu ekonomicznego, co sprzyja zastanawianiu nad odzyskiwaniem wartości przytłumionych wiarą w przyrodniczą unikalność i niezwykłoność człowieka. Aljosa Puzar stawia pytanie: w jaki sposób pandemiczna rzeczywistość wpływa na umysły badaczy i ich podejście do konieczności pogłębionych badań multidyscyplinarnych i interdyscyplinarnych „popandemicznej normalności”? (Puzar 2021: 1, 3–4)

Pandemia COVID-19 daje filozofowi Jerzemu Oniszcukowi okazję do przywołania namysłu Sofoklesa nad sensem panowania króla Edypa, które przerwał wybuch zarazy w Tebach, odczytywanej jako kara boska za ludzką *hybris* – pychę i arogancję. Jerzy Oniszcuk stwierdza „Jeżeli prawdą jest, że świat wirusów, bakterii itd. uzyskał możliwości rozwoju dzięki ludzkiej praktyce gospodarczej, bezwzględnie wyzyskującej i niszczącej środowisko naturalne, a więc zburzeniu zdolności samonaprawy przez ekosystem, to tylko w zmianie jej założeń i wartości można poszukiwać zbiorowych środków ochrony” (Oniszcuk 2021: 23). Autor ten pyta, jak zmienić paradygmat „zysk ponad wszystko”. Stwierdza również: „Szczególny problem polega na przeciwdziałaniu powszechnym zagrożeniom, jak np. pandemii, w sytuacji gdy (...) nad

zasadą *primum non nocere* i nad regułą pomocniczości rozpościera się zasada samowolnego zysku ponad miarę, tj. współczesna *hybris* tebańska” (Oniszczyk 2021: 23).

W wymiarze filozoficznym modernizm zakładał prymat rozumu jako normy społecznej. Obejmował w sztuce okres od lat 60. XIX w. do lat 70. XX w. Związany był z ideą postępu. W architekturze i urbanistyce (okres około 1918–1975) w zakresie metody twórczej opierał się na łączeniu formy i konstrukcji z właściwościami używanych materiałów, starając się eksponować zawartą w nich prawdę. Promieniujący program w tym zakresie obejmował funkcjonalność opartą na przesłankach mechanicznych i psychologicznych służących szeroko rozumianemu rozwojowi człowieka jako istoty społecznej. Architekt i urbanista mieli zatem projektować w znacznym stopniu życie społeczne, w tym relacje z krajobrazem, przy uwzględnieniu osiągnięć biologii, socjologii, ergonomii, a także uwarunkowań regionalno-przyrodniczych i stylu życia zasiedziałyich mieszkańców. Miało temu sprzyjać masowe używanie prefabrykatów umożliwiających różne kombinacje oraz modularyzację projektowaną przez zespoły interdyscyplinarne w myśl maksymy, że architektura jest zarazem nauką i sztuką. Na tym tle Bauhaus dokonał najbardziej czytelnego i spójnego przewartościowania poglądów na architekturę i inne rodzaje projektowania (Gropius 2014: *passim*).

Już wtedy zatem chodziło o stworzenie kultury światowej opartej na towarzyszącej zawsze człowiekowi kulturze materialnej, lecz znacznie lepiej niż przedtem służącej społecznemu zamieszkiwaniu, w tym warunkom socjalno-bytowym. Miała to być kultura holistyczna i humanistyczna oraz, co istotne, nieobwarowana jeszcze bezpośrednim – jak dziś – zagrożeniem cywilizacyjnej katastrofy, udokumentowanym najczytelniej w zakresie zmian klimatycznych ogniskujących destrukcyjne oddziaływanie kapitalistycznego paradygmatu rynkowego wzrostu ekonomicznego (IPCC 2021: 4–41). Kulturę tę proponował modernizm, nazywając ją trafnie utopijną (Gutowski 2006: 122–145), bo była niemożliwa do upowszechniania wobec owego paradygmatu. Modernizm w wydaniu Bauhausu zrywał z mylnie przypisywanymi niekiedy jego istocie technokratycznymi bezdrożami. Pokazywał swoje humanistyczne ogólnokulturowe oblicze. Dziś chodzi w sumie o to samo, o stworzenie kultury światowej, jednakże w imię przetrwania cywilizacji ludzkiej w obliczu realnej, nawarstwionej przez paradygmat rynkowego wzrostu groźby nadciągającej katastrofy.

Publikacje dotyczące Bauhausu koncentrują się na ogół na rozważaniach architektonicznych oraz innych z zakresu sztuki z różnym naświetlaniem źródeł, znaczenia i dokonań tej szkoły, także w cywilizacyjnym

wymiarze. Przedkładane opracowanie pisane przez „niearchitekta” i „niehistoryka sztuki” dotyczy przede wszystkim społeczno-mieszkaniowo-osadniczych odniesień myśli i praktyki Bauhausu związanych z zamieszkiwaniem. Dorobek architektoniczno-kompozycyjny stanowi przy tym rdzeń szerszych założeń Bauhausu prowadzących do rysującego się przesłania Nowego Europejskiego Bauhausu (*The New European Bauhaus*; NEB) (European Commission, 2021a). O NEB jeszcze niewiele w sumie wiemy, co dodatkowo upoważnia do zarysowania jego korzeni, związanych z nim oczekiwań, szans i zagrożeń.

Bauhaus – okoliczności i dokonania

Około 1870 r. Niemcy ze związku państw ludności rzemieślniczej i rolniczej stały się szybko organizmem przemysłowym przewodzącym wśród innych mocarstw świata, a od około 1900 r. starały się w równie przyspieszonym tempie doścignąć postęp w dziedzinie sztuki i „odczuwania”. Wysiłki te zaczęły się skupiać w warstwie wykonawczej w działalności „Deutsche Werkbund” (*Osiedla...* 2020), założonego w 1907 r. w celu doskonalenia wykonawstwa i poprawy jakości produkcji poprzez współpracę artystów, rzemieślników i przemysłowców w wytwarzaniu dóbr mających wartość artystyczną. Walter Gropius, wychodząc od idei Werkbundu, podjął wyzwanie zespolenia sztuki z produkcją przemysłową, z życiem codziennym, wykorzystując architekturę jako środek pośredniczący. Bauhaus (Gropius 1965), w wolnym tłumaczeniu ‘budowanie domu’, powstał w 1919 r. w Weimarze z połączenia osłabionych personalnie przez wojnę tamtejszych szkół: projektowania oraz sztuk stosowanych (Kentgens 1999: *passim*). Bauhaus promował spotkania różnych kultur. Nawiązał kontakty z uczelnią artystyczną Whutein (Wyższe Pracownie Techniczno-Artystyczne) w Moskwie w latach 1920–1930 – zlikwidowaną w związku z nadciągającym socrealizmem za sprzyjanie awangardzie w sztuce – oraz z instytucjami partnerskimi w Stanach Zjednoczonych. Zasady modernistycznej sztuki zostały w Bauhausie włączone w dziedzinę nauczania, zwłaszcza po przeniesieniu uczelni do Dessau od 1923 r. Przesłanie Bauhausu – krytykowane z pozycji lewicowych i prawicowych, przez ekspresjonistów, konserwatyistów, a także tradycyjne środowisko akademickie – znalazło pierwszy pełny wyraz w rozplanowaniu nowatorskiej budowy szkoły w Dessau. Oprócz zajęć projektowo-artystycznych studenci Bauhausu przechodzili interdyscyplinarny kurs wstępny, edukację estetyczną, w tym zajęcia z kompozycji, nauki o barwach i nauki harmonii (wraz z ćwiczeniami

fizycznymi i tańcem) nakierowane na równowagę psychofizyczną i inne (*Bauhaus – nauczanie...* 2021: *passim*). Bauhaus był stylem nowego studenckiego życia wykraczającego poza budynek uczelni za sprawą publicznych wystaw, festiwali itp. W Bauhausie łączono nauczanie projektowania przedmiotów użytkowych, mebli, innowacyjne podejścia dydaktyczne, sztukę i architekturę wraz z kompozycją urbanistyczną decydujące bezpośrednio o zamieszkiwaniu. Głównym założeniem kompleksu zabudowań Bauhausu było czytelne wydzielenie każdej przypisanej do budowlanych członów funkcji bez zbytecznej ich izolacji, wpisującej je we współzależną całość (Giedion 1968: 518–523; Lupfer 2015: 36–43). Zaprojektowany przez Waltera Gropiusa główny budynek Bauhausu o szkielecie żelbetowym otacza dookoła szklana osłona, a narożniki szklanych elewacji zostały pozbawione narożnych słupów oraz innych elementów nośnych konstrukcji. Odbiór tego typu architektury ułatwia zrozumienie wycucia przestrzeni w kubistycznym malarstwie. Pionowe przezroczyste płaszczyzny są w budynku Bauhausu jakby „zawieszane”, umożliwiając równoczesne widzenie elewacji zewnętrznej i wewnętrznej jak na obrazie Picassa „L’arlésienne” z lat 1911–1912, gdzie głowa modelu ukazuje kubistyczną zasadę równoczesności, łącząc dwa ujęcia – z przodu i z profilu. Zabudowania Bauhausu stanowią w sumie układ sześciennych brył powiązanych i przenikających się wzajemnie, różniących się wszakże wielkością, materiałem budowlanym i usytuowaniem w przestrzeni. Mają unosić się nad ziemią dzięki wprowadzeniu szkła o „dematerializujących” właściwościach.

W ukończonym w 1926 r. kompleksie Bauhausu Walter Gropius zaproponował nową przestrzenną koncepcję dużej zabudowy. Najchętniej projektował bowiem na znaczną skalę nowego typu fabryki, biura, szkoły, budynki teatralne itp. Działał w ruchu budowlanych lat 20. XX w., kiedy w Niemczech zaczęto przeciwdziałania deficytowi mieszkań dla klasy robotniczej. Zaprojektował wiele osiedli mieszkaniowych o cechach społecznych w Berlinie, Dessau, Frankfurcie nad Menem, Karlsruhe, stanowiących elementy układu urbanistycznego tych miast (Giedion 1968: 525–529). Bauhaus działał formalnie w latach 1919–1933, czyli do dojścia Adolfa Hitlera do władzy, a w praktyce w niezależnej formie jako uczenia państwowa do 1928 r. pod kierunkiem Waltera Gropiusa. W 1931 r., gdy wpływy nazizmu w Niemczech doznających światowego wielkiego kryzysu były już znaczne, Gropius wraz z innymi postaciami Bauhausu, uczestnicząc w dużej wystawie budowlanej, przedstawił na zlecenie Towarzystwa Spółdzielczych Osiedli Mieszkaniowych po raz ostatni warunki humanistycznego rozwiązania kwestii mieszkaniowej (Giedion 1968: 583). Myśl Bauhausu

przeniesiona w latach 30. XX w. do Stanów Zjednoczonych za sprawą emigracji wielu jej przedstawicieli nie zyskała tam większego zainteresowania i realizacji, wyzuta w praktyce z treści społecznych, zwłaszcza w obszarze budownictwa mieszkaniowego. W XX w. propagowane przez modernizm idee humanizmu przekreśliło przychodzące ze wschodu i zachodu totalitarne spaczenie większych projektów społecznych dotyczących także sfery mieszkalnictwa i zamieszkiwania. Tak było również z myślą Bauhausu.

Bauhaus a polska szkoła badań nad zamieszkiwaniem

Niemal równocześnie z Bauhausem w 1920 r. powstały dzisiejsze: Warszawska Spółdzielnia Mieszkaniowa (WSM) oraz warszawski Instytut Gospodarstwa Społecznego (IGS). Środowisko IGS skupiało wielu badaczy polskiej szkoły podchodzenia do zagadnień mieszkaniowych, a następnie osadniczych związanych w większości z WSM. W okresie międzywojnia na tematy mieszkaniowo-osadnicze pisali dyrektorzy i członkowie kierownictwa IGS, przede wszystkim Ludwik Krzywicki – prekursor polskiej szkoły mieszkaniowej, a także Konstanty Krzeczkowski i Edward Strzelecki – bezpośredni współtwórcy tej szkoły oraz Ludwik Landau i Stanisław Rychniński. Do IGS należeli: Teodor Toeplitz, twórca podstaw polskiej szkoły mieszkaniowej, oraz Jan Strzelecki i Stanisław Tołwiński, czołowi przedstawiciele tej szkoły (Cesarski 2013: 58–86; 2021).

Podstawowym polem doświadczalnym budowania osiedli społecznych, a zarazem decydującym obszarem narodzin i kształtowania się polskiej szkoły mieszkaniowej oraz praktycznej realizacji jej założeń stała się WSM. Spółdzielnia realizowała kierunek budownictwa oparty na purystycznej, oszczędnej architekturze funkcjonalnej. Budowała osiedla wraz ze stosunkowo rozbudowanymi urządzeniami społeczno-usługowymi i zielenią, których głównym zadaniem było kompensowanie skromnego, niemniej spełniającego elementarne wymogi, obliczonego na użytek uboższej ludności pracowniczej standardu mieszkaniowego. Na bazie owych urządzeń społeczno-usługowych WSM organizowała życie mieszkańców osiedla, współpracując z innymi instytucjami społecznymi. Osiedle żoliborskie WSM, którego realizację rozpoczętą w 1925 r. przerwała wojna, było pierwszym społecznym projektem mieszkaniowym budowanym w Polsce. Idea osiedla społecznego i praktyka w tym zakresie wypracowana przez WSM stanowiły próbę urzeczywistniania szerszych standardów urbanistyczno-osadniczych w skali lokalnej. Te zało-

żenia i działania są bliskie modernistycznemu przeświadczeniu, znamienne dla Bauhausu, iż za pośrednictwem kształtowania form przestrzennych zabudowy i architektury można generować pozytywne treści społeczne.

Przykładem oddziaływania Bauhausu jest powstały w 1930 r. pod kierownictwem Heleny i Szymona Syrkusów z zespołu Praesens wzorcowy projekt osiedla WSM na warszawskim Rakowcu, dyskutowany podczas III kongresu CIAM (Syrkus 1976: 100–107). Walter Gropius powiedział o tym projekcie, że: „zrealizowanie budowy osiedla będzie naprawdę pionierskim czynem” (Perlińska-Kobierzyńska 2018: 61). W nie do końca urzeczywistnionym w okresie 1934–1937 planie osiedla przewidywano odległe od siebie o 24 m cztery trzykondygnacyjne budynki zlokalizowane prostopadle do ulicy na linii północ–południe w celu nasłonecznienia mieszkań. Nasłonecznienie miały także poprawiać pasmowe duże okna. Powstały oddzielone od ruchu kołowego uliczki i kwietniki. Modularność projektu określiło zastosowanie 192 razy tego samego typu mieszkania 1,5-izbowego o p.u. 32,6 m², składającego się z pokoju z wnęką sypialną, przedpokoju, schowka, WC i kuchni. Symptomatyczne jest tu credo Heleny i Szymona Syrkusów z 1931 r.: „Udostępniając szerokim masom zdobycze techniki mieszkaniowej, odbiera się uprzywilejowanym warstwom społeczeństwa wyłączość użytkowania kultury mieszkania. To właśnie jest jednym z przykładów socjalnej ingerencji inżyniera-architekta” (Syrkus H., Syrkus S. 1931: 2; Syrkus H. i Syrkus S. 1937: 22–34). Projektując osiedle, spełniono zatem szereg przesłanek architektury Bauhausu w myśl generalnej zasady, że „Głównymi zagadnieniami, wysuwającymi się teraz na czoło nauki o budowie miast, to komunikacja, dostęp powietrza, słońca i zagadnienia socjalne” (Zp, 1931: 8; Piłatowicz 2009: 127–137).

Działalność WSM stanowiła płaszczyznę wzajemnej transmisji myśli Bauhausu i polskiej szkoły mieszkaniowej. Istotnym polem tego wzajemnego oddziaływania były kongresy CIAM, w których uczestniczyli: Helena i Szymon Syrkusowie oraz Teodor Toeplitz i Stanisław Tołwiński przedstawiający koncepcję minimum mieszkaniowego na III kongresie w 1930 r. (Kohlrausch 2019). Szymon Syrkus nieprzyjęty na studia w Bauhausie ze względu na wiek, pozostawał w ścisłym kontakcie z Walterem Gropiusem. Helena Syrkus utrzymywała kontakt z Gropiusem do lat 70. XX w. (*Archipelag CiAM...* 2019: passim; Cymer 2020). Osiedla WSM były kolejnymi etapami poszukiwania humanistycznej formuły zamieszkiwania szeregowej ludności pracowniczej. Szerszemu stosowaniu rozwiązań Bauhausu nie sprzyjało opóźnienie rozwoju kapitalizmu w międzywojennej Polsce, która odzyskała niepodległość po ponadstuletnim okresie zaborów. Jednak także

w znacznie lepiej rozwiniętych Niemczech, w których Bauhaus przetrwał 14 lat, trudno mówić o upowszechnieniu jego dokonań. Głębszych tego przyczyn należy szukać we właściwych dla kapitalizmu mechanizmach społeczno-ekonomicznych.

Powojenne losy modernizmu, zaznaczającego się do lat 70. XX w. w zakresie architektury i zamieszkiwania, są w Polsce podobne jak w czołowych państwach Europy Zachodniej wobec analogicznego paradygmatu wzrostu ekonomicznego realizowanego u nas znacznie bardziej nieudolnie. Rozwój budownictwa nawiązujący do WSM-owskiej idei osiedla społecznego napotykał jednak w Polsce większe ograniczenia wobec historyzującego socrealizmu lat stalinizmu i niewielkiego stopnia ziszczenia się tzw. nowej polityki mieszkaniowej w latach 1956–1970 (Andrzejewski 1987: 135–137, 163–171; Cesarski 2007: 95–103). Modernistycznej myśli wykraczającej poza racje architektoniczne wyszły jednak naprzeciw w latach 70. XX w. propozycje Adama Andrzejewskiego, najwybitniejszego powojennego kontynuatora polskiej szkoły mieszkaniowej, systematyzującego zasadnicze materialno-przestrzenne wymiary zamieszkiwania poprzez koncepcję infrastruktury osadniczej opartą na kryterium funkcjonalno-przestrzennym (Andrzejewski 1974: 138–150; 1979: 25–38). Propozycja Adama Andrzejewskiego umożliwia rozwój badań ogniskujących się wokół barier w rozwoju mieszkalnictwa, osadnictwa i zamieszkiwania. W latach transformacji systemowej pojawiły się prace świadczące o przechodzeniu z pozycji krytyki niedostatecznie zorientowanej społecznie polityki mieszkaniowo-osadniczej do podważania społecznej racjonalności rynkowego paradygmatu wzrostu ekonomicznego, w ramach którego ta polityka była i jest prowadzona (Cesarski 2016: 213–286).

Nowy Europejski Bauhaus – oczekiwania i zagrożenia

Ogłoszony na początku 2021 r. NEB stanowi zachęcającą, mającą ambitne korzenie odpowiedź Unii Europejskiej (UE) na wyzwania wynikające z pandemii COVID-19, koronakryzysu, przeobrażeń społeczno-gospodarczych, zmian klimatycznych itp. (*The New...* 2021). Ma być opartym na trwałym rozwoju holistycznym, długookresowym planem dotyczącym życia codziennego, a więc zamieszkiwania, w świecie inkluzywnym, zmieniającym sposób rozumienia przyrody, produkcji, konsumpcji i pracy. W analogii do historycznego Bauhausu NEB ma znosić granice między nauką i technologią, sztuką, kulturą i integracją społeczną (European Commission 2021b; Komisja Europejska Przedstawicielstwo w Polsce 2021; *Nowy Europejski Bauhaus odpowiedzią...* 2021).

Zadaniem trwającej fazy projektowania NEB jest szybkie spożytkowanie istniejących dobrych praktyk i pomysłów – np. w zakresie kulturowych i technologicznych aspektów architektury i urbanistyki – poprzez poszukiwanie programów pilotażowych. Współpraca myślicieli z praktykami ma doprowadzić do „okrągłego stołu NEB”. Przyznawane mają być nagrody za inspirujące pomysły dotyczące strukturalnych członów NEB. W fazie wprowadzania – przewidzianej do 2023 r. z możliwością wydłużenia o dwa lata – zakłada się utworzenie co najmniej pięciu programów pilotażowych na podstawie dorobku fazy pierwszej w celu ustrukturyzowania i rozpowszechnienia NEB. „Wspólnota praktyk” utworzona przez uczestników fazy pierwszej będzie monitorować programy pilotażowe w sposób umożliwiający wzajemne uczenie się i czerpanie nowych wartości przez wszystkich zaangażowanych w NEB. Faza rozpowszechniania – zaplanowana na przełom lat 2023 i 2024 z dopuszczonym przedłużeniem o dwa lub więcej lat – skupi się na popularyzacji dobrych pomysłów i koncepcji w Europie i poza nią oraz na dzieleniu się wiedzą. W fazie tej wspierane będzie powstawanie wiodących nowych sposobów zamieszkiwania opartych na innowacyjnych estetycznych budynkach w harmonii ze środowiskiem naturalnym i klimatem (*The New...* 2021).

Jako stosunkowo sprecyzowaną szansę powodzenia NEB można potraktować przedstawiony w końcu 2019 r. Europejski Zielony Ład (EZŁ) okrzyknięty najbardziej ambitnym planem klimatycznym w historii UE (*Europejski...*, 2021). Wyodrębniono w nim zagadnienie renowacji budynków publicznych i prywatnych (*A Renovation...* 2020). Inicjatywa ta, obejmująca obecnie kilkanaście powiązanych i uzupełniających dyrektyw oraz regulacji (Komunikat Komisji... 2021), zapewnić ma do 2050 r. Europie neutralny status klimatyczny. Dalszy strategiczny cel przewiduje skierowanie rozwoju cywilizacyjnego ku tej neutralności poprzez przyspieszenie nieopłacalności tradycyjnych kopalnych źródeł energii na rzecz zwiększenia atrakcyjności technologii nisko- i bezemisyjnych. Średnio- i długookresowe pozytywy polityki klimatycznej UE mogą jednak w krótkim okresie wywierać znaczną finansową presję na gospodarstwa domowe oraz mikroprzedsiębiorstwa (Maj i in. 2021). Zakładana polityka klimatyczna dotycząca budynków i transportu drogowego bez wdrożenia narzędzi pomocowych oznaczałaby średni wzrost wydatków na energię dla 20% najuboższych gospodarstw domowych w UE o 50% (w Polsce średnio o 108%), natomiast na transport – o 44%. Szacowane dodatkowe koszty tej transformacji dla gospodarstw domowych mają wynieść ponad 1 bln euro w okresie 2025–2040. Mają temu przeciwdziałać opłaty za emisję gazów cieplarnianych, z których dochody

można reinwestować w innowacyjne czyste technologie itp. Miałby je obsługiwać specjalny fundusz na rzecz działań w dziedzinie klimatu zapewniający pomoc gospodarstwom domowym w państwach UE w podnoszeniu efektywności energetycznej i małoemisyjnej mobilności. Głównym wyzwaniem takiej transformacji jest możliwie szybkie i sprawiedliwe osiągnięcie owych średnio- i długookresowych pozytywów, co w dzisiejszych realiach ekonomicznych przekłada się na konieczność utrzymania przez UE konkurencyjności gospodarczej, w tym akceptacji jej transformacyjnych poczynań przez najbogatsze pozaunijne państwa. Innym zagrożeniem mogą stać się nadmierne gospodarcze konsekwencje dla biedniejszych państw, głównie Południa, ze względu na deficyt kapitału koniecznego do zainwestowania w niskoemisyjne technologie itp.

Zapowiedzi NEB nie obejmują – jak dotąd – potrzeby traktowania budownictwa i gospodarki mieszkaniowej jako integralnego elementu innych podobnie skierowanych inwestycji w całej sferze osadnictwa, w tym w zakresie zintegrowanej infrastruktury osadniczej. Istnieje w związku z tym zagrożenie, że NEB może nie przełamać kontynuacji rozwoju cywilizacyjnego opartego na paradygmacie rynkowego wzrostu ekonomicznego. Może zatem nie wywołać koniecznego zwrotu ku równoważeniu rozwoju przestrzeni zamieszkałej i pozostałej przestrzeni zamieszkiwania jako humanistycznego nadrzędnego celu rozwoju cywilizacyjnego poprzez promiskaniowe i proosadnicze urzeczywistnianie koncepcji trwałego rozwoju. Pandemia COVID-19 i tzw. koronakryzys pogłębiły zapóźnienia także w dziedzinie inwestycji w infrastrukturę związaną z ochroną środowiska i klimatem, jak również wyzwań cyfrowych oraz spójności społecznej (EIB 2021b: 5–62; EIB 2021a: 319–353).

A jednak duch modernizmu? Posumowanie i wnioski

Mottem Bauhausu, kierowanego w najlepszych latach przez Waltera Gropiusa, było przede wszystkim kształcenie człowieka przemieniającego się w fachowca postrzegającego całości życia społecznego jako naczelną ideową wartość. Bauhaus zaproponował nowoczesne szeroko pojęte kształcenie artystyczne i dopiero w tym zakresie stworzył awangardowy nurt projektowania, w tym architektonicznego. W sferze budownictwa mieszkaniowego architektonicznym wyrazem jego koncepcji był swoisty ascetyzm skierowany na formy uproszczone, powtarzalność i prefabrykację, zmniejszenie powierzchni użytkowej w celu wzrostu liczby społecznie dostępnych domów. Bauhaus nie był tylko szkołą

funkcjonalnej architektury budynku, lecz również szkołą kształtowania przestrzeni zespołu budynków według kryterium funkcjonalno-przestrzennego. Była to pierwsza o tak szerokim założeniu próba odpowiedzi na przemiany społeczno-ekonomiczne w Europie wywołane rewolucją przemysłową wpływającą na konieczność nowego modelu budownictwa, organizacji miast i całego społecznego życia.

Personalne i koncepcyjno-projektowe relacje Bauhausu i międzywojennej polskiej szkoły podchodzenia do zagadnień mieszkaniowych powinny być w jakiejś formie odnowione w formule NEB. Pomostem może tu być wprowadzona w latach 70. XX w. przez Adama Andrzejewskiego koncepcja infrastruktury osadniczej. Szczególna rola infrastruktury osadniczej, jakże odmiennej w różnych kręgach kulturowych i strefach klimatyczno-geograficznych, polega na możliwości spełniania funkcji podbudowy oraz funkcji zasadniczego pola urzeczywistniania trwałego rozwoju zorientowanego na zamieszkiwanie (Cesarski 2012: 125–149). Dopiero wtedy infrastruktura ta stanowić będzie podstawę zamieszkiwania w aspekcie stricte fizycznym, symbolicznym, aksjologicznym oraz kulturotwórczym. Infrastruktura osadnicza i jej składniki o różnym stopniu zawansowana technologicznie, od tanich mieszkań po skomplikowaną szpitalną aparaturę medyczną, mają przy tym nie zawsze doceniane znaczenie w aspekcie bezpieczeństwa epidemiologicznego. Pokazuje to pandemia COVID-19 spostrzegana jako wynik orientacji na indywidualizm w epoce industrialnej, a zarazem globalne cywilizacyjne ostrzeżenie.

Rozwojowi relacji NEB oraz polskiego środowiska badaczy i praktyków z zakresu mieszkalnictwa i zamieszkiwania mogą dobrze posłużyć tak skierowane pilotażowe programy przewidziane w fazie wprowadzania całego zamierzenia. Programy takie powinny być wkomponowane w krajowe ustawodawstwo przeciwdziałania chaosowi budowlano-urbanistycznemu itd. W Polsce jako jednym z mniej zasobnych państw UE przeszkodą w szybkim upowszechnianiu założeń NEB są ograniczenia społeczno-ekonomiczne podnoszone zwłaszcza przez środowiska konserwatywne. Ograniczenia te wydają się jednak stosunkowo niewielkie i szczególnie warte energicznego przezwyciężania właśnie w zakresie mieszkalnictwa i zamieszkiwania. Przejmowanie przez dzisiejszą „młodą nową prawicę” datujących się od lat „buntu 1968 r.” niektórych proekologicznych cywilizacyjnych haseł ówczesnej „młodej nowej lewicy” ma jednak racjonalne, istotne dziś pierwiastki. Przykładem może być tzw. zielony konserwatyzm, niewykraczający wszakże w polskim wydaniu poza maksymy chrześcijaństwa (Musiałek 2021: 7–11; Pilawa 2021: 12–27; Trudnowski 2021: 12–27). Dziś w obliczu groźby globalnej katastrofy cywilizacyjnej podział na lewicę i prawicę, skupianie się na ochronie środowiska i eko-

logii czy na obronie dziedzictwa w całym jego zachowawczym zakresie wydają się nie wychodzić poza paradygmat rynkowego wzrostu ekonomicznego. Konieczne jest tymczasem wyłowienie z tego dziedzictwa racjonalnych elementów przydatnych do budowania paradygmatu rozwoju lepszej proosadniczej przyszłości opartej na równoważeniu rozwoju przestrzeni zamieszkałej i pozostałej przestrzeni zamieszkiwania człowieka na Ziemi w podążaniu ku względnie zakorzenionemu zamieszkiwaniu. Wraz z komplikowaniem się rozwoju społeczno-gospodarczego zaprzeczającego postępowi społecznemu w wymiarze cywilizacyjnym potrzebne jest elastycznych myślenie nastawione na perspektywę niezbędnych przekształceń globalnego paradygmatu rozwoju.

W NEB powinny być utrwalone społeczne wartości powszechności, ogólnej dostępności i stosunkowo niewielkich kosztów architektoniczno-urbanistycznych kompozycji międzywojennego Bauhausu. Choć NEB nie precyzuje jeszcze sposobu spożytkowania istniejących oraz kryteriów nowych rozwiązań w zakresie technologii i kompozycji architektoniczno-urbanistycznych, to jednak szanse na takowe są realne także w Polsce. Istnieją ze względu na dorobek Bauhausu, międzywojennej i powojennej polskiej szkoły mieszkaniowej oraz z uwagi na dzisiejsze możliwości, propozycje i elementy rozwiązań (Cesarski 2020: 238–253). Zamysły promowania w NEB sprawdzonych kulturowych i technologicznych wartości architektury i urbanistyki powinny być rozszerzone o koncepcje mieszkalnictwa, osadnictwa i zamieszkiwania wykraczające poza miasta i obszary zurbanizowane nie tylko na terytorium UE i Europy. Perspektywy i możliwości pozaeuropejskiego oddziaływania NEB są wszakże nad wyraz mgliste. Wyłącznie jednak wtedy pojawią się szanse na urzeczywistnienie holistycznej, długookresowej naprawy codziennego zamieszkiwania inkluzywnych integrujących społeczności i społeczeństw równoważących rozwój przyrody, produkcji i konsumpcji poprzez humanistyczną, budującą człowieka pracę opartą na współdziałaniu nauki, technologii i sztuki.

Budując mieszkania, trzeba realizować zarazem harmonijne i funkcjonalne osiedla ludzkie będące podstawowym wyznacznikiem ładu przestrzennego. Dzisiejsze dewaluowanie takiego myślenia związane jest z łatwo niekiedy negowanym mieszkaniowo-architektonicznym i urbanistycznym dziedzictwem modernizmu. Modernizm można wszakże uznać za apolityczną próbę usprawnienia życia w przestrzeni zamieszkałej, niepretendującą jeszcze w latach 60. XX wieku do ogarniania całej przestrzeni zamieszkiwania człowieka. Widziany w retrospekcji rozwój urbanizacji przekonuje bowiem, że strukturalne zagrożenia cywilizacyjne rosły wraz z oddalaniem się od modernistycznych poszukiwań spo-

łeczno-gospodarczego i przestrzennego ładu osadnictwa i zamieszkiwania harmonizowanego z przyrodą.

Bez rzeczywistego śmielszego odchodzenia od kapitalistycznego paradygmatu rynkowego wzrostu ekonomicznego NEB pozostanie – jak Bauhaus – ambitną, w dobrym tego słowa znaczeniu utopijną propozycją holistycznej, humanistycznej cywilizacji opartej na społecznym gospodarowaniu. W NEB nie można zatem wyzbyć się prób naprawiania całej sfery osadnictwa i przestrzeni zamieszkiwania, tj. naprawiania świata. Póki co NEB wprowadza – jak dzieło Waltera Gropiusa – klimat nadziei.

Literatura

- Andrzejewski A., 1974, *Infrastruktura społeczna, jej rola i miejsce w układzie osadniczym* [w:] *Gospodarka komunalna i mieszkaniowa i jej rola w społeczno-ekonomicznym rozwoju kraju*, „Monografie i Opracowania”, nr 30, Wydawnictwa Uczelniane SGPiS, Warszawa.
- Andrzejewski A., 1979, *Związki infrastruktury społecznej z rozwojem i rozmieszczeniem mieszkalnictwa oraz infrastruktury osadniczej* [w:] *Kształtowanie infrastruktury społecznej w Polsce w latach 1971–1980 oraz uwarunkowania i przesłanki jej rozwoju w latach 1981–1985*, KPPiPS PAN, INP UG, Gdańsk.
- Andrzejewski A., 1987, *Polityka mieszkaniowa*, PWE, Warszawa.
- Archipelag CIAM. Listy Heleny Syrkus*, 2019, red. A. Kędziorek, K. Uchowicz, M. Wirkus, NIAiU_Warszawa.
- Bauhaus – nauczanie/nowoty człowiek*, 2021, red. M. Leyko, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Cesarski M., 2007, *Sytuacja mieszkaniowa w Polsce w latach 1988–2005 – dziedzictwo i przemiany*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Cesarski M., 2012, *Od funkcjonalnego mieszkania ku zrównoważonej przestrzeni zamieszkiwania – rola infrastruktury osadniczej*, „Studia i Prace KES”, nr 2(10).
- Cesarski M., 2013, *Polityka mieszkaniowa w Polsce w pracach naukowych 1918–2010. Dokonania i wpływ polskiej szkoły badań*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Cesarski M., 2016, *Sytuacja mieszkaniowa w Polsce lat 2002–2014 – światowy kryzys, niewiadome i szanse zamieszkiwania*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Cesarski M., 2020, *Technologiczne szanse architektury mieszkaniowej – w kierunku trwałego rozwoju* [w:] *Ekonomiczne i społeczne skutki nowych technologii*, red. P. Błędowski, U. Kurczewska, M. Zalewska, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Cesarski M., 2021, *Sprawa mieszkaniowo-osadnicza w badaniach środowiska Instytutu Gospodarstwa Społecznego – 1920–2020*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Cymer A., 2020, *Co Bauhaus wniósł do Polski?*, Goethe-Institut w Polsce, <https://www.goethe.de/ins/pl/pl/m/kul/mag/21823513.html> (dostęp: 10.04.2022).
- EIB (European Investment Bank), 2021a, *Infrastructure investment in the face of digital, climate and cohesion challenges* [w:] *Building a smart and green Europe in the COVID-19 era, Investment report 2020/2021*, European Investment Bank, Luxembourg.

- EIB (European Investment Bank), 2021b, *The state of local infrastructure investment in Europe. EIB Municipalities Survey 2020*, European Investment Bank, Luxembourg.
- European Commission, 2021a, *New European Bauhaus explained*. 18 January 2021, https://europa.eu/new-european-bauhaus/about/about-initiative_en (dostęp: 10.04.2022).
- European Commission, 2021b, *New European Bauhaus: Our conversations will shape our tomorrow*, https://europa.eu/new-european-bauhaus/index_en (dostęp: 5.05.2022).
- Europejski Zielony Ład: Komisja proponuje przekształcenie gospodarki i społeczeństwa UE, aby osiągnąć ambitne cele klimatyczne, 2021, <https://publicystyka.ngo.pl/europejski-zielony-lad-komisja-proponuje-przekształcenie-gospodarki-i-społeczeństwa-ue-aby-osiagnac-ambitne-cele-klimatyczne> (dostęp: 10.04.2022).
- Giedion S., 1968, *Przestrzeń, czas, architektura. Narodziny nowej tradycji*, PWN, Warszawa.
- Gropius W., 1935, *The new architecture and the Bauhaus*, Faber & Faber, London.
- Gropius W., 1965, *The new architecture and the Bauhaus*, MIT Press, Cambridge.
- Gropius W., 2014, *Pelnia architektury. Charakter*, Kraków.
- Gutowski P., 2006, *Przestrzeń marzycieli. Miasto jako projekt utopijny*, Oficyna Wydawnicza Feniks, Warszawa.
- IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change), 2021, *Climate Change 2021: The Physical Science Basis – Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge University Press, https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR_6_WGI_Full_Report.pdf (dostęp: 10.04.2022).
- Kentgens M., 1999, *The Bauhaus an America first contacts 1919–1936*, MIT Press, Cambridge.
- Kohlrausch M., 2019, *Brokers of modernity, East Central Europe and the rise of modernist architects, 1910–1950*, Leuven University Press, Leuven.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, 2021, „Gotowi na 55”: osiągnięcie unijnego celu klimatycznego na 2030 r. w drodze do neutralności klimatycznej. COM (2021) 550 final, Bruksela, 14.07.2021.
- Komisja Europejska Przedstawicielstwo w Polsce, 2021, *Nowy Europejski Bauhaus*, https://ec.europa.eu/poland/news/210118_New_Bauhaus_pl (dostęp: 18.04.2022).
- Lupfer G., 2015, *Gropius, Taschen*, Kolonia,
- Maj M., Rabięga W., Szpor A., Cabras S., Marcu A., Fazekas D., 2021, *Impact on Households of the Inclusion of Transport and Residential Buildings in the EU ETS*, Polish Economic Institute Warsaw.
- Musiałek P., 2021, *Słowo wstępne: ekologia nie tylko może, ale i powinna być konserwatywna* [w:] *Zielony konserwatyzm. Wyzwania i rekomendacje w 10 kluczowych obszarach*, red. J. Kucharczuk, P. Musiałek, T. Ociepka, M. Rzczycki, M. Wojtyło, Centrum Analiz Klubu Jagiellońskiego, Kraków.
- The New European Bauhaus explained*, European Commission, 18 January 2021, https://new-european-bauhaus.europa.eu/about/about-initiative_en (dostęp: 19.04.2022).
- Nowy Europejski Bauhaus odpowiedzią na obecne i przyszłe kryzysy*, 2021, <https://www.portalsamorzadowy.pl/fundusze-europejskie/polityka-miejska-i-transport-w-nowej-unijnej-perspektywie-tematem-eksperckich-webinarow,282593.html> (dostęp: 19.04.2022).
- Oniszczyk J., 2021, *Edyp – epidemia w polis. Nakaz poznawania i rozumienia. XIII Międzynarodowa Konferencja Naukowa Praw Człowieka: Ochrona praw człowieka w czasie*

- wyzwań pandemicznych, 26-27 kwietnia 2021 r., Uniwersytet J. Kochanowskiego w Kielcach, Stowarzyszenie Parlamentarzystów Polskich, Kielce (mps).
- Osiedla Werkbundu ze Znakiem Dziedzictwa Europejskiego*, 2020, https://architektura.muratorplus.pl/wydarzenia/osiedla-werkbundu_5861.html (dostęp: 10.04.2022).
- Pilawa K., 2021, *Chrześcijańska ekologia jest racjonalna, spójna i niezbędna w walce o dobrostan środowiska naturalnego* [w:] *Zielony konserwatyzm. Wyzwania i rekomendacje w 10 kluczowych obszarach*, red. J. Kucharczuk, P. Musiałek, T. Ociepka, M. Rzeczycki, M. Wojtyło, Centrum Analiz Klubu Jagiellońskiego, Kraków.
- Piłatowicz J., 2009, *Poglądy Heleny i Szymona Syrkusów na architekturę 1925–1956*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, t. 54, nr 3–4.
- Perlińska-Kobierzyńska E., 2018, *Eksperymentalne osiedle w przestrzeni miejskiej. WSM Rakowiec w Warszawie* [w:] *Architektura XX wieku – jej ochrona, i konserwacja w Gdyni i w Europie*, Urząd Miasta Gdyni, Gdynia.
- Puzar A., 2021, *Towards a critical cultural epidemiology*, „Academia Letters”, <https://doi.org/10.20935/AL570> (dostęp: 10.04.2022).
- A Renovation Wave for Europe – greening our buildings, creating jobs, improving lives*, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, {SWD (2020) 550 final}, Brussels, 14.10.2020.
- Syrkus H., 1976, *Ku idei osiedla społecznego*, PWN, Warszawa.
- Syrkus H., Syrkus S., 1931, *Masowa produkcja mieszkań*, „Dom Osiedle Mieszkanie”, nr 9.
- Syrkus H., Syrkus S., 1937, *Współdziałanie użytkowników przy opracowaniu projektu mieszkania robotniczego (ewolucja mieszkania na osiedlu W.S.M. na Rakowcu)* [w:] *Osiedla robotnicze. Studia i doświadczenia pierwszego dziesięciolecia*, „Biblioteka PTRM”, nr 1.
- Trudnowski P., 2021, *Przelamać „ekologizm”. W poszukiwaniu trwałych fundamentów naracyjnych zielonego konserwatyizmu* [w:] *Zielony konserwatyzm. Wyzwania i rekomendacje w 10 kluczowych obszarach*, red. J. Kucharczuk, P. Musiałek, T. Ociepka, M. Rzeczycki, M. Wojtyło, Centrum Analiz Klubu Jagiellońskiego, Kraków.
- Zp (Zespół Praesens), 1931, *Osiedle Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej na Rakowcu*, „Dom Osiedle Mieszkanie”, nr 5.

New European Bauhaus for reflection: modernism against COVID-19 pandemic, or only?

Abstract

The article outlines – using the Literature Analysis Tool – the socio-residential-settlement references of historical Bauhaus thoughts and practices leading to the emerging message of the New European Bauhaus (NEB). NEB introduces – like the work of Walter Gropius – a climate of hope. The current reflections indicate that without a real bolder departure from the capitalist paradigm of the market economic growth, NEB will remain – like the historical Bauhaus – an ambitious, in a good sense of the word utopian, proposition of a holistic, humanistic civilization based on social management. In order to prevent this from happening with the NEB, one cannot abandon the attempts to repair the

entire sphere of settlement and living space, i.e., repairing the world. Therefore, it is necessary to promote through NEB, also existent in interwar Poland, the cultural and technological values of architecture and urban planning extended to the concepts of housing, settlement and dwelling beyond cities and urbanized areas not only in the EU and Europe. Only then will there be opportunities for the implementation of a holistic, long-term fix of the daily living of inclusive communities and societies. We do not know much about NEB, which additionally provides us with an opportunity to outline its roots, expectations, opportunities and threats related to it.

Key words: Bauhaus New European Bauhaus, modernism, habitat